

van Nederlandse zijde uit 1905, de weigering van de vorst van Boné om zijn recht op tolheffing aan het gouvernement af te staan, niet vermeld. Slechts de secundaire redenen paraderen kort in de tekst: oorlogsvoering buiten de Bonése grenzen in de regio en vexatie van de bevolking, klachten waarbij Arung Labuaja zelf betrokken was.

Het is een omissie die vragen oproept. Tol herleidt deze lot de centrale rol van de hoofdpersoon bij de klachten. Zij kan mijns inziens echter ook te maken hebben met de gevoeligheid van de schrijver voorde (onuitgesproken) wensen van zijn opdrachtgever. Tol laat zien, dat de schrijver hier oog voor had: de tekening van Arung Labuaja als hanen vechter, opiumschui ver, tolfheffer, herten- en vrouwenjager past in het traditionele beeld dat de Nederlandse ambtenaar van de Buginese maatschappij bezat. De auteur van de *toloq* was gezien eerder werk bovendien wel op de hoogte van de werkelijke reden. Maar in Nederlandse ambtelijke kringen werd deze niet al te zeer benadrukt, want hij paste slecht in het ethische denken van het begin van deze eeuw.¹

Ik meen dat we overigens nog meer sporen van de Nederlandse invloed in het gedicht kunnen herkennen: de aandacht voor de kleine man als slachtoffer van gedwongen handel die — zoals Tol duidelijk maakt—nauwelijks in een hofdicht thuis hoort. Moeten we die alleen zien als een ironische tekening van de held (Tol), of ook als een lichte buiging in de richting van de controleur? Deze wordt immers aan het eind beschreven als degene die zorgt voor rust en orde (het politiewerk), die 'het goede voor alle dorpsbewoners zoekt' en tevens het heil van de Rijksraad voor ogen heeft (296), dat wil zeggen als een typische representant van de 'ethische politiek' met diens aandacht voorde kleine man, rust en orde en inheemse gebruiken. Het strookt met wat van Rookmaker bekend is.

Maar afgezien van deze opmerkingen (veeleer aanvulling dan kritiek), Tol verzorgde een boeiende bronnenpublicatie volgens de regels der kunst, die niet alleen de tekst toegankelijk maar ook de context duidelijk maakt. Men kan het boek overigens ook gewoon voor zijn plezier lezen als een prachtig gedicht uit de niet-westerse wereld met repeterende stijlfiguren en levendige metaforen. De vertaling is uitstekend.

Elsbeth Locher-Scholten

1 E. Locher-Scholten, 'Een gebiedende noodzakelijkheid'. Besluitvorming rond de Boni-expeditie 1903-1905' in: H. A. Poeze, P. Schoorl, ed., *Excursies in Celebes. Een bundel bijdragen bij het afscheid van J. Noordyn als directeur-secretaris van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde* (Leiden, 1991) 154-155.

B. van Dongen, *Revolutie of integratie. De Sociaal Democratische Arbeiders Partij in Nederland (SDAP) tijdens de eerste wereldoorlog* (Dissertatie Leiden 1992, IISG-studies + essays XVI; Amsterdam: Stichting beheer HSG, 1992, 864 blz., f75,-, ISBN 90 6861 064 3).

Op maandagavond 11 november 1918 proclameert Pieter Jelles Troelstra in het Verkooplokaal te Rotterdam dat de Nederlandse arbeidersklasse de politieke macht zal grijpen. Eén dag later herhaalt Troelstra in de Tweede Kamer dat de socialistische arbeidersklasse in Nederland de staatsmacht op geweldloze wijze in handen zal nemen en hij doet een (impliciet) beroep op de regering vrijwillig af te treden. In de dagen die volgen wordt evenwel duidelijk, dat Troelstra zich dramatisch misrekend heeft. Noch leiding en achterban van bond en partij noch de proletarische massa's of de soldaten in de kazernes blijken bereid hem te volgen. Bovendien mobiliseert de Nederlandse regering in allerijl leger en godsdienstige arbeiders tegen de 'rode dreiging'. De 'Nederlandse proletarische revolutie' gaat ten onder voor ze heeft kunnen starten en ze laadt de SDAP op met het odium een onbetrouwbaar *Fremdkörper* te vormen in de Nederlandse samenleving.

De auteur concentreert zich op de vraag welke de historische voorwaarden zijn van Troelstra's 'vergissing' en analyseert de ontwikkelingsgang der Nederlandse sociaal-democratie vanaf het ontstaan der SDAP in 1894 tot aan het partijcongres van april 1919. Het zwaartepunt van de studie vormt de periode van de eerste wereldoorlog die op gedetailleerde wijze wordt geanalyseerd. De crux waarom Van Dongens interpretatie draait is de klaarblijkelijke spanning tussen de Kautskyaanse ideologie van de partij enerzijds en een sterker wordende 'integrerende' tendens anderzijds. Deze aanpassende tendens is het gevolg van zogeheten *vested interests*, dat wil zeggen belangen verbonden met de participatie van de SDAP in een veelheid van vertegenwoordigende lichamen en met het bureaucratisch partijapparaat.

Uiteraard zijn *vested interests* van grote importantie, maar het gebruik dat Van Dongen ervan maakt is betwistbaar. Zo lijkt het niet juist om de *vested interests* te introduceren zonder zich rekenschap te geven van de eraan ten grondslag liggende maatschappelijke condities. Van Dongen heeft maatschappelijke verhoudingen niet of onvoldoende geanalyseerd, wat afbreuk doet aan de verklarende kracht van zijn benadering. Ook frappeert het ontbreken van een grondige analyse van de specifieke kenmerken van de *vested interests*, waaronder het partijbureaucratisch mechanisme, met als gevolg een zeker onvermogen de aard van het integratieproces van de partij te doorgronden. Tenslotte is het twijfelachtig of de SDAP ooit een heuse 'revolutionaire' partij is geweest, omdat zowel partijelite als achterban vrijwel vanaf het ontstaan van de partij in overgrote meerderheid gebonden blijken aan het electorale mechanisme en ermee verbonden *vested interests*. Van Dongen constateert daarentegen, ondanks de integratieve implicaties der *vested interests*, een gecontinueerde spanningsverhouding in de SDAP tussen sociale revolutie en integratie die zich vooral uit in periodes van extreme sociale en politieke spanningen. Eén van deze periodes betreft de houding van de SDAP tegenover de eerste wereldoorlog. Van Dongen toont overtuigend aan dat de partijtop zich conformeert aan het 'integrerend concept' om de verhoopte introductie van het algemeen kiesrecht niet te frustreren. Wel rijst verzet van de kant van de anti-militaristische geledingen van de partij, maar een doorbreking van de eigenlijke partijpolitiek is hier geenszins mee gegeven. De turbulente dagen van november 1918 tonen een ander beeld omdat, althans volgens Van Dongen, Troelstra *cum suis* de ogenschijnlijk revolutionaire stemming aangrijpen voor het aankondigen van een proletarische machtsovername. Van Dongen argumenteert uitgebreid dat er inderdaad in november 1918 'objectieve condities' bestonden die zonet een machtsovername, dan toch in ieder geval danige concessies van de kant van werkgevers en staat waarschijnlijk maakten. En het lijkt hem dan ook begrijpelijk dat Troelstra de 'integratieve' zijde van de partij afschudt om de nog immer bestaande revolutionaire antipode te omhelzen. Van Dongens beschrijving en interpretatie van de 'revolutionaire' novemberdagen van 1918 is niet alleen boeiend maar blinkt ook uit door een zodanige detaillering dat zijn hoofdstelling betreffende Troelstra's revolutionaire rol ermee betwist kan worden. Uit het door Van Dongen zelf aangedragen materiaal valt vooral te lezen dat de partij er tot 1917 alles aan gelegen is zich respectabel te presenteren. Deze 'integratieve' koers gaat veranderen als er sociale onrust ontstaat die de linkse concurrenten van de SDAP, het NAS en de SDP, de wind in de zeilen blaast. De verklaring voor Troelstra's zigzagpolitiek die tenslotte tot diens 'vergissing' zal leiden lijkt mij dan ook gelegen in een begrijpelijk streven de positie van de partij te versterken door gebruik te maken van (pseudo)-revolutionaire slogans die concessies van de regering beogen af te dwingen en die de oprukkende radicaal-linksen vermogen te marginaliseren.

Behalve aan de gebeurtenissen van november 1918 besteedt Van Dongen ook ruime aandacht aan de reactie van de SDAP op het bankroet van de Tweede Internationale ten gevolge van de eerste wereldoorlog en de pogingen van de leiders der SDAP een verzoening teweeg te brengen tussen de sociaal-democratische partijen van de neutrale en de in oorlog zijnde naties. Noch de

weinig internationale conferenties noch Troelstra's pogingen de Tweede Internationale te reconstrueren hebben evenwel succes. Van Dongens analyse van achtergronden en kenmerken van deze internationale bemoeienissen der SDAP-leiding is fascinerend en vormt een belangwekkende bijdrage aan onze kennis omtrent het functioneren van SDAP en wereldoorlog.

Tenslotte nog enkele kanttekeningen. Ondanks het monumentale karakter van Van Dongens studie frappeert toch een zekere eenzijdigheid in het gebruikte bronnenmateriaal. Zo is slechts spaarzaam gebruik gemaakt van periodieken als *De Nieuwe Tijd*, *De Socialistische Gids* en *De Tribune* wat een zekere interpretatieve vertekening oplevert, temeer waar deze bladen soms via 'derden' geciteerd worden. Het briljante artikel van J. Saks, *De week der dupes*, over Troelstra's pseudo-revolutie is niet gebruikt. De literatuurlijst vermeldt wel Robert Michels' studie uit 1911 over de oligarchisering der sociaal-democratische partijorganisatie, maar Van Dongen gebruikt het niet en kiest om onduidelijke redenen voor het zeker niet superieure structureel-functionalistische concept van de *vested interests*. Ook concentreert de studie zich eenzijdig op de politiek der partij- en vakbondstop met een dienovereenkomstige verwaarlozing van de positie van achterban en van maatschappelijke variabelen, zoals de verslechterende levensomstandigheden in de eerste wereldoorlog met hun consequenties. Ondanks deze minder sterke punten heeft Van Dongen een fraai boek geschreven dat een belangrijke aanvulling betekent op onze kennis van een belangrijke periode uit de geschiedenis van de Nederlandse sociaal-democratie.

Henny Buiting

Joh. S. Wijne, *Tussen dogma en werkelijkheid. De ideologische gijzeling van de sociaal-democratie in Nederland als bijdrage tot haar isolement tijdens het interbellum* (Dissertatie Leiden 1992; Amsterdam: Stichting beheer IISG, 1992, 144 blz., f29,50, ISBN 90 6861 063 5).

In deze dissertatie tracht Wijne aan te tonen dat het isolement van de SDAP in het interbellum vooral te wijten is aan de ideologische preoccupatie van de partij, de zogenaamde 'ideologische gijzeling'. Deze niet al te plausibele these wordt 'bewezen' via een analyse van de houding der SDAP tegenover een drietal historische strijdpunten. Ten aanzien van de agrarische kwestie wordt socialisering van de grond tot een dogma verheven, in de zaak van de nationale defensie blijkt het 'geen man en geen cent' al evenzeer onaantastbaar, terwijl tenslotte de discussie over de hoogte der gemeentelonen een ideologisch verankerd verzet toont tegen elke vorm van bezuiniging.

De waarde van deze bewijsvoering is zeer betrekkelijk, omdat de selectie van 'kwesties' vooral gemotiveerd lijkt door de te bewijzen stelling. Zonder moeite valt Wijnes these immers te betwisten door te wijzen op standpunten van de partij die de these van de zelf verkozen 'ideologische gijzeling' nu juist ontkennen. Zo neemt de partij in de vroege geschiedenis van haar bestaan standpunten in, die als een handreiking aan het 'burgerlijke kamp' te beschouwen zijn. Zie bijvoorbeeld ten aanzien van de rond 1902 spelende 'Schoolkwestie', die uitmond in de principiële instemming van de SDAP met subsidiëring van het 'vrije' onderwijs en die de politiek in het interbellum heeft medebepaald. Met betrekking tot sociale wetgeving en de strijd voor arbeidsduurverkorting frappeert eveneens het pragmatische karakter van de partijpolitiek die, ook in het interbellum, ver verwijderd blijft van een ideologisch bepaald negativisme. Van een zelfverkozen afzondering is, zeker qua historische tendentie, nauwelijks sprake met als implicatie dat het isolement van de partij vooral te wijten valt aan de onwil van professionelen en liberalen om de SDAP als een normale politieke factor te behandelen. De 'vergissing' van Troelstra van november 1918 verhardt ongetwijfeld deze burgerlijke isolatiepolitiek. Heel merkwaardig is nu dat Wijne deze 'omgevingsfactor' met opzet heeft buitengesloten en evenmin de confrontatie aangaat met studies die een vijandige omgeving tot de eigenlijke